

תוכן עניינים

עמוד

3	מבוא : הגדרות, הצגת שאלת המחקר ועיקרי המתודולוגיה
4	פרק ראשון : התפתחות מאפייני אזרחי ישראל הערבים : מאפליה למציאות של אפליה
4	א. בשנות הממשל הצבאי (אפליה)
6	ב. מסיום הממשל הצבאי (מציאות של אפליה)
13	פרק שני : פערים משפיעים עיקריים על הביטחון הסוציאלי של אזרחי ישראל הערבים.
13	א. מיקום קרקע ודיור
15	ב. המבנה החברתי-כלכלי
16	ג. תעסוקה ושכר
18	ד. מגדר
20	פרק שלישי : המדינה כספק שירותי ביטחון סוציאלי לערבים
20	א. ייצוג הולם בתעסוקה
22	ב. פיתוח אזורי תעסוקה
23	ג. שוויון הזדמנויות והקצאות שירותי חינוך ורווחה
24	ד. דיור
24	ה. תשלומי העברה וקצבאות
26	פרק רביעי : דיון
28	מסקנות
29	ביבליוגרפיה

מבוא

זכויות האזרח במדינת ישראל, לרבות הערבים, עוגנו פורמלית עוד בהכרזה על הקמת המדינה, הידועה גם כמגילת העצמאות ובה נאמר: "מדינת ישראל... תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות... אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד ניתן להגדיר אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים." (הכרזה על הקמת מדינת ישראל, 1948)

בחלוף 68 שנים ניתן להגדיר את מצבם של אזרחי ישראל הערבים, כפי שהוגדר על ידי ועדת חקירה ממלכתית, כ"חיים במציאות של אפליה" (דו"ח אור, 2003). ציבור אזרחי ישראל הערבים מונה כ- 1.4 מיליון נפש ומהווה כ- 17.4% מכלל אזרחי ישראל¹. קרוב ל- 80% מהם מוסלמים והיתרה נוצרים ודרוזים (שנתון סטטיסטי, 2015)². הציבור הערבי עני ביחס לכלל האוכלוסייה, הממוצע הסוציו-אקונומי של הישובים הערבים הוא כ- 2.9 לעומת 6.1 של הישובים היהודים (גרא, 2007), 85% מן הישובים בשלושת האשכולות החברתיים-כלכליים הם ערבים (שנתון סטטיסטי, 2015) ולמעלה ממחצית המשפחות הערביות (52.6%) הינן מתחת לקו העוני, לעומת 18.8% בכלל האוכלוסייה (אנדבלד ואחרים, דו"ח העוני, 2015). שכרו הממוצע של שכיר יהודי גבוה מזה של שכיר ערבי בכ- 60%, ואילו שיעור ההשתתפות של נשים בתעסוקה נמוך מ- 33% לעומת השתתפות כפולה ברקב היהודיות. רמת ההשכלה הממוצעת, הנמדדת פורמאלית במספר שנות הלימוד, נמוכה בקרב הערבים (11-12) ביחס לזו של הרוב היהודי. מספר התלמידים בכיתה בחינוך הערבי גבוהה מזו שבכיתה בחינוך העברי ושיעור הזכאים לתעודת בגרות נמוכה משמעותית ביחס לתלמיד יהודי (שנתון סטטיסטי, 2015). תקציבי המדינה לשירותים חברתיים ולתשתיות בסיסיות המנוצלים

¹ בנתוני הלמ"ס בכלל המיעוט הערבי נכללים תושבי מזרח ירושלים והגולן המונים כ- 350 אלף נפש, אך אינם אזרחי ישראל.

² בהגדרה ערבי הכוונה לכל מי שתרבותו ושפת אמו ערבית ואינו יהודי ללא הבחנה בהשתייכות דתית (מוסלמי, נוצרי או דרוזי) או באורח חיים (בדוי, פלאח או עירוני).

של אפליה

א. בשנות הממשל הצבאי

כתוצאה ממלחמת 1948 חולקה פלסטינה-א"י לשני חלקים : רוב השטח (כ- 75%) נותר במדינת היהודית : ישראל, ואילו 25% (לימים : הגדה המערבית) סופח לממלכה ההאשמית של ירדן. ברם, מתוך 1,200,000 הערבים שנימנו בפלסטינה-א"י המנדטורית, נותרו בה בחלוף המלחמה, רק 160,000 אלף בתחומי מדינת ישראל. מהם 111,000 מוסלמים והיתרה : נוצרים ודרוזים (שנתון סטטיסטי, 2015). למעט 20,000 הבדוים שחיו בנגב, יתר הציבור הערבי גר בכפרים, ורק מיעוטם חי בערים המעורבות (חיפה, עכו, יפו, לוד ורמלה).

תוך כדי המלחמה הוטל ממשל צבאי על חלקים ניכרים של המדינה שהוסר מן האוכלוסייה היהודית ובחלוף שנתיים גם על האוכלוסייה הערבית בערים המעורבות. על שאר האוכלוסייה הערבית הושת ממשל צבאי שהיה בתוקף עד לדצמבר 1966.⁴ אמנם היו לערבים זכויות אזרח פורמליות, אך מעשית ניטלו מהם זכויות אזרחיות בסיסיות כמו חופש התנועה למשל. יישום זכות בסיסית זו, כמו גם זכויות אחרות, היה נתון להחלטתו של המושל הצבאי שהיה קיים בכל אזור בארץ. דוגמא לכך ניתן למצוא באירועי כפר קאסם באוקטובר 1956, כאשר נפתחה אש חיה על החקלאים שלא חזרו לכפר מן השדות לאחר שהוכרז עוצר. במקרים אחרים תושבי כפרים מסוימים, לא הורשו לחזור לכפרם ויושבו בכפרים אחרים (שטנדל, 1992). השבטים הבדוים בנגב רוכזו במשולש : באר שבע-דימונה-ערד, הידוע בשמו : משולש הסייג, ויציאתם לא הותרה (אבו סעד, 2004).

רוב הציבור הערבי שנותר במדינה נקרע מעל מרכזי האוכלוסייה הערבית העיקריים : ירושלים, רמאללה ושכם שהפכו לחלק מממלכת ירדן, שלא לדבר על מרכזים רחוקים יותר במדינות ערב : קהיר, בירות או דמשק. האוכלוסייה שנותרה הייתה כפרית, לא רק בהתאם למקום מגוריה, אלא רובה הייתה חקלאית במאפייניה החברתיים והתעסוקתיים. כל בני המשפחה, לרבות נשים וילדים היוו את כוח העבודה והמקור הכלכלי העיקרי לפרנסת המשפחה. רמת החינוך שהייתה

⁴ ההגבלות על הישובים הדרוזיים הוסרה במחצית שנות ה-50 בסמוך להחלת חוק שירות ביטחון על בני העדה.